

Christelijk Schoolblad

41e JAARGANG No 41

DONDERDAG

27 APRIL 1950

No. 1982

VERSCIJNT WEKELIJKS • UITGAVE VAN BOSCH & KEUNING N.V., BAARN
POSTBUS 1 • GIRO 20246 • TELEFOON 2345 (3 LIJNEN) KENGETAL K 2954

ONZE VACATURES

Abonnementen (f 2,35 per halfjaar), advertenties, adresveranderingen enz. aan de Adm. van Onze Vacatures, Baarn — Alles wat de redactie betreft (kopij, ingezonden stukken, boeken ter recensie enz.) aan de Red. van Onze Vacatures, Baarn

NATUURLIJKE GODSKENNIS

Het probleem der natuurlijke Godsken- nis is in onze dagen weer in hoge mate actueel geworden. In het gesprek tussen Rome en de Reformatie, dat allerwegen heropend is, neemt het een centrale plaats in. In de dialectische theologie leidde het tot een breuk tussen Karl Barth en Emil Brunner. Ook buiten de Barthiaanse kring voerde het in het reformatorisch denken tot niet onbelangrijke meningsverschillen al naar gelang men zich meer bij de scholastieke traditie aansloot, dan wel met deze traditie radicaal wilde breken.

En tenslotte bleek ook op het gebied van de zending het standpunt, dat men ten aanzien van de natuurlijke Godsken- nis inneemt, van beslissende betekenis voor de opvatting van de taak, die men aan de missie stelde en van de wegen, die zij heeft te bewandelen. In het jongste werk van Prof. Dr J. H. Bavinck: „Reli- gieuze besef en Christelijk geloof” vindt men dit uitvoerig uiteengezet.

Van R.K. standpunt bezien

Het probleem wordt van R. Katholieke zijde als volgt gesteld: Kan de mens buiten de Goddelijke Openbaring om bij het natuurlijk licht der rede tot een zekere kennis van God komen, die op waarheid kan aanspraak maken? Op deze vraag heeft het Vaticaanse concilie een ondub- belzinnig bevestigend antwoord gegeven in de uitspraak: „Deze zelfde heilige Moe- derkerk houdt het ervoor en leert, dat God, het Begin en het Einde aller dingen, met het licht der natuurlijke menselijke rede uit de schepselen gekend kan wor- den.”

De locus classicus, waarop deze opvat- ting haar schriftuurlijkheid meent te kun- nen gronden, is Rom. 1 vs 19-22 al be-

in lijnrechte strijd is. De idee ener na- tuurlijke theologie in de hier bedoelde zin stamt niet uit de Heilige Schrift, maar uit de griekse wijsbegeerte.

In de Oudheid

Vanaf haar opkomst begon de laatste een nieuwe en betrouwbare weg te zoe- ken tot de kennis van de godheid. Het griekse volksgeloof met zijn sterk mytho- logische inslag werd niet langer als be- trouwbaar beschouwd. Slechts het theore- tisch denken, dat achter de zinnelijke voorstelling doordringt tot de onzinnelijke gronden der werkelijkheid, zou de ware weg tot de godheid openen. De grote griekse denker Plato deed in zijn beroem- de dialoog Phaedo de uitspraak: „Tot het geslacht der goden te naderen is aan geen anderen beschoren dan aan de philoso- phen, die wijsgerig de wijsheid nastre- ven”. En reeds Aristoteles noemde in zijn *Metaphysica* (2e boek) de theologie als kroon der *metaphysica* de koningin der wetenschappen, welker langs zuiver theo- retische weg gevonden waarheden de ove- rige wetenschappen als haar slavinnen niet zouden mogen weerspreken.

Het gold hier dus een *wijsgerige* theo- logie, die als volkomen onafhankelijk van het geloof werd aangediend. Het theore- tisch denken eiste *autonomie* op in de Godskennis, het proclameerde dat de wijs- begeerte de enige betrouwbare weg tot deze Godskennis was en het drukte het *geloof* neer tot de lagere trap van de, aan de zinnelijke voorstelling gebonden, „*me- ning*” (*doxa*).

In waarheid was deze „natuurlijke theo-

logie” allermint het product van een bloot wetenschappelijk nadenken en dat de griekse denkers dit in ernst meenden, was slechts een bewijs van hun gemis aan waarachtige zelf-kennis.

De theoretische denk-activiteit heeft geen zelfstandig bestaan, zij gaat steeds uit van de ik-heid, die denkend werk- zaam is en deze ik-heid is de *wortel- eenheid* der menselijke existentie, het *re- ligieuze centrum* van heel het tijdelijk le- ven. Steeds vindt het theoretisch denken zijn uitgangspunt boven de theoretische relaties, waarin wij de tijdelijke werke- lijkheid naar haar verschillende aspecten onderscheiden en uiteenleggen. Dit uit- gangspunt is steeds een *centraal religieus grondmotief*, waarin het denken weer zijn concentrische richting krijgt op de wor- teleenheid en oorsprong aller theoretische verscheidenheid.

Dit religieuze grondmotief is de ver- borgen geestelijke en centrale *drijfkracht*, die ook aan het wetenschappelijk denken zijn richting geeft en heel de theoretische visie op de tijdelijke werkelijkheid be- heerst. Het is een *gemeenschapsmotief*, dat een geestelijke gemeenschap in stand houdt tussen allen, die eraan deel hebben en dat de denker des te sterker onder zijn beslag heeft, naarmate hij er zich minder van bewust is.

Het griekse denken werd, evenals de gehele griekse cultuur, beheerst door een innerlijk dualistisch grondmotief, dat sind Aristoteles als het *vorm-materie-motief* wordt aangeduid. Wat hebben wij hieron- der te verstaan?

Het vond zijn oorsprong in een onver- zoenbaar conflict in het religieuze bewust- zijn der Grieken tussen de oudere *natuur- en levensreligie* en de jongere *cultuur- religie* der Olympische godenwereld.

Prof. Dr H. DOOYEWEERD.

Binnenkort verschijnt onze

GRADENKLOK

op het toneel

EEN
UITKOMST
IN 'T QUA-
DRAAT!

Met deze gradenklok kan men:

1. Elke voorkomende hoek in het platte vlak meten;
2. Elke gewenste hoek in het platte vlak tekenen;
3. Elke regelmatige veelhoek tekenen.
4. Drie- en veelhoeken construeren met gegeven hoeken.

Vraagt thans reeds inlichtingen aan

LUCTOR N.V., Baarn

TELEFOON 2260 (K 2954) — POSTBUS 5

Tussen twee Haakjes

VALS PAROOL.

In Het Parool van 20 April staat een lief stukje over de bedrijvigheid van het „onderwijzend personeel” der Openbare scholen in het Tuindorp-Oostzaan. Deze nijvere lieden hebben een toneelstukje geschreven en opgevoerd voor de ouders. Die ouders hebben dat prachtig gevonden. „Léés-die-krant” schrijft dan verder: „Góéd zo, meesters en juffen: zó plant U ons openbaar onderwijs in 't hart van ons volk.”

Toch wel een komisch zinnetje. Als het al zo ver met de Openbare school gekomen is, dat zij het moet hebben van de kome- dianterigheid der onderwijzers dan kan ze beter helemaal inpakken.

Maar ook een lelijk zinnetje. Want hier- mee kiest Het Parool, tegen de beginselen

riep men zich ook wel op andere teksten zoals op Paulus' Areopagusrede in Hand. 17.

Wie nu in de griekse grondtekst de eerstbedoelde verzen in hun verband leest bemerkt al spoedig, dat de daaraan door Rome gegeven exegese met Paulus' gedachtengang niet strookt en zich uitsluitend baseert op een aanvechtbare vertaling van het woord *n o o u m e n a* in vrs 20. In vrs 19 begint de apostel te zeggen: „Daarom omdat hetgeen van God gekend kan worden, in hen openbaar is, want God heeft het hun openbaar.” Het gaat hier blijkbaar niet om de *bijzondere Openbaring Gods*, die gewoonlijk door het woord *a p o k a l y p s i s* wordt aangeduid, maar om een *algemene Openbaring* aan heel de mensheid (*p h a n e r o s i s*). Immers vrs 20 vervolgt: „Want wat van Hem niet gezien kan worden, Zijn eeuwige kracht en goddelijkheid, wordt sedert de schepping der wereld uit zijn werken verstaan (*n o o u m e n a*) en doorzien, zodat zij geen verontschuldiging hebben.”

Rome vat nu het woordje *n o o u m e n a* op als „met het natuurlijk verstand begrepen” en daarbij wordt onder „natuurlijk verstand” dan verstaan de blote denkwerkzaamheid buiten alle geloof om, het zgn. *autonome denken*. Het is duidelijk, dat daarmee in vrs 20 een gedachtengang wordt ingedragen, die met vrs 19

SPIEGHEL HISTORIAEL

VOORTGEZET EERHERSTEL VOOR DE DOPERS

III. Terwille van een Christelijk-Nationaal geschiedenisonderwijs — Hoe het militair gezag van Jan van Leiden ontstond — „De oudsten der twaalf stammen Israëls” — Zorg voor de psychische hygiëne — Leefted Jan van Leiden in overvloed temidden van de hongersnood?

„Waarom maak je toch zo'n drukte over die Wederdopers? Zo belangrijk is die geschiedenis toch niet? (K. H. te L.)

Terwille van ons nationaal geschiedenisonderwijs. Aan de Dopers, meer dan aan enige andere kerk, stroming of secte heeft de Nederlandse geest een zijner allerschoonste karaktertrekken te danken: die van de verdraagzaamheid. En toch wordt in de school, ook in de Christelijk-Nationale school, weinig anders van hen verteld dan het door en door corrupte moordverhaal van Munster. Zodat de gemiddelde Nederlander deze erfelers van onze beschaving alleen kent als een troep moorddadige gekken.

En terwille van ons Christelijk geschiedenisonderwijs. De nooddruftigen en onderdrukten en vervolgd zijn door God aangeraakt. Het zijn Zijn liefste kinderen. Toch kiest de school, ook de Christelijk-Nationale school, bijna steeds de partij van de overwinnaars. Van het geweld. Van de praal. En over de misdeelden spreekt zij in de harde, oud-liberale termen van „grauw”, „gepempel” en „gemeen”. Willen wij ooit tot een Christelijke geschiedenis komen (in de plaats van het rare mengsel van romantiek en heidenom dat we nog altijd opdissen), dan zal, onder veel meer, over „de verworpenen der aarde” moeten gesproken worden met bewogenheid en eerbied.

Dat tijdens het beleg het democratische stadsbestuur overging in de dictatuur van de militaire commandanten van Leiden, mag geen gruwel en zelfs geen wonder heten. In elke belegerde stad en in elk benard land kreeg vroeg of laat het militair gezag de onbeperkte beschikking over goed en leven van de burgerbevolking. Nog is voor ons „staat van beleg” synoniem met terzijdschuiving van het gewone recht en de burgerlijke vrijheden. Niemand heeft daar ooit een been in gezien. Behalve als het Münster betref.

En daar ging het nog wel geleidelijk aan. Er werd met algemeen kiesrecht een college van dominees gekozen. Dit college benoemde, met goedvinden van de burgerij, een commissie van twaalf voor de dagelijkse dingen. Gresbeck (de renegaat) vertelt het aldus:

De profeten, predikanten, Hollanders en Friezen, de booswichten, de rechte Wederdopers, wilden alleen meester zijn. Daarom hebben zij twaalf oudsten uit de wijsten (van de stad) ingesteld, die goede Christenen

moesten zijn, die moesten het volk regeren en voorgaan.

Dit comité noemde zich „de oudsten van de twaalf stammen Israëls”. Wat ons nogal profaan klinkt. En wat natuurlijk de Dopers ook altijd ten kwade geduid is. Maar vergeet niet dat de Dopers geen „klassieke vorming” genoten hadden. Van senatoren of directeuren of dictators hadden zij nooit gehoord. De Bijbel was ook hun „litterair” fundament.

Toen de nood hoger klom droegen de „oudsten” (met toestemming van het volk) het gezag over aan de garnizoenscommandant. Zoals gezegd: een normale gang van zaken. Toch wordt Jan van Leiden in de schoenen geschoven dat hij eigenmachtig gehandeld heeft en uit louter heerszucht en minachting voor de overheid naar de dictatuur gestreefd.

Probeert men nuchter het verhaal verder te lezen dan moet men toch erkennen dat deze kleermaker het er lang niet kwaad afgebracht heeft. Hij begreep dat het moreel van de belegerden op peil moest blijven. Dat hij geen ruimte of tijd mocht laten voor *défaitisme*. Dus werd de burgerij stevig aan het werk gezet. De muren moesten versterkt en er werden nieuwe verschansingen aangelegd.

Dat wordt nu weer uitgelegd alsof de Dopers bang voor oproer waren omdat de hele burgerij zat te snakken naar de afwerping van hun juk. Maar van rebellie is in het belegerde Münster nooit sprake geweest en tot in de allerlaatste straatgevechten heeft de bevolking trouw de zijde der Dopers gehouden.

Jan van Leiden zorgde niet alleen voor werk maar ook (psychologisch volkomen juist) voor genoegelijker afleiding. Zijn literaire aanleg (hij was een begaafd rederijker) kwam hem daarbij zeer ten stade. Dus werden geregeld optochten en (Bijbelse) toneelvoorstellingen georganiseerd. Toentertijd waren zulke festiviteiten onmisbaar in het sociale leven. Bij deze gelegenheden plachten de spelers (Jan van Leiden had uiteraard de hoofdrol) zich uit te dossen in de kledij die de uitgeweken burgers achtergelaten hadden. Dat is later ook al een groot schandaal genoemd. „Zij gingen gekleed in prachtige gewaden” heet het dan. Het is me echter niet helemaal duidelijk waarom de gegoede burgers die mooie plunje wel mochten dragen en de Dopers niet.

Er is ook een aanklacht dat Jan van Leiden en zijn naaste kornuiten in overvloed leefden terwijl het volk zwart zag van de honger. Gres-

in van de P. v. d. A. die het voorgevoel te belijden, de partij van de Openbare school. Wat ons lelijk tegenvalt.

ANTI-CRITIEK

Toen mijn vriend Heukels hoofd werd van de 1000e Christelijke School in Nederland (hij is daar met vlaggen ingehaald en weet er nog altijd heel genoegelijk van te vertellen), toen was ondergetekende nog niet ter snode wereld ingetreden. Daarom mag ik niet dan in gepaste ootmoed mijn stem tegen hem verheffen. Maar hij heeft openlijk in de Unievergadering gezegd dat critici van de Unieblaadjes dan zelf maar betere brochures moesten schrijven. En daarbij met name O.V. genoemd. Dat kan ik toch moeilijk er bij laten zitten.

Ik durf nu niet aan te komen met het oude mopje dat iemand best kan oordelen of een ei vers is zonder dat hij zelf zulk een ei leggen kan. Maar misschien mag ik wel herinneren aan Busken Huet. Zijn diens critieken waardeloos geworden omdat hij zelf niet in staat bleek een roman te schrijven?

Heb je je er niet wat te goedkoop van afgemaakt, brave kerel? De andere critici-casters en ik hadden onze aanmerkingen uitvoerig gemotiveerd. Nou, dan had je toch óf onze bezwaren moeten weerleggen, óf zeggen dat we eigenlijk wel een beetje gelijk hadden. Wie dan de Unieblaadjes voortaan zou moeten schrijven is weer een kwestie apart.

Maar het was wel een moeilijke positie voor je. Want in je (goede) hart had je ons natuurlijk volkomen gelijk gegeven. Zover ken ik je wel. de R.

beek vertelt er iets van, maar hij heeft het slechts van horen zeggen. En even later spreekt hij zichzelf weer tegen door te zeggen dat de huisgenoten van „de koning” de stad in moesten om bij hun vrienden onder de burgerij nog wat eten op te scharrelen. Dan is er nog de brief van de burgemeester van Frankfurt uit het kamp der belegeraars. Deze schrijft over de toestand in de stad: „De koeien, als ze die nog hebben, vreet de koning (Jan van Leiden) met zijn gezellen op achter de rug van het gemeen. Het verwondert ons dat het gemeen het bedrog van de koning niet bemerkt.” — Nu, dan mag het ons nog meer verwonderen dat de burgemeester buiten de stad in het veldleger, het wel bemerkt heeft.

Dat de geruchten over de veelvrouwerij der Dopers oudwifse fabelen waren is al overlang bekend. En laten we de rest der traditionele legenden elkaar maar sparen. Het wordt zo vermoeiend. En 'n mens zit zich maar te ergeren. de R.

MERKELBACH & Co. N.V.

KALVERSTRAAT 30 — AMSTERDAM
TELEFOON 49572 (K 2900)

IMPORT — EXPORT

- Alle leermiddelen voor Visueel Onderwijs.
- Projectie-apparaturen, zowel stom als geluid.
- Natuur- en Scheikundige instrumenten. Chemicaliën.
- Anatomische modellen. Opgezette vogels.

Bezoekt onze showroom.

Vraagt prijscourant.

Bij rechtstreekse opdrachten boven f 100.— vergoeden wij uw reiskosten (retour Amsterdam).

Christelijk Schoolblad

41e JAARGANG No. 42

DONDERDAG

4 MEI 1950

No. 1983

VERSCHIJNT WEKELIJKS • UITGAVE VAN BOSCH & KEUNING N.V., BAARN
POSTBUS 1 • GIRO 20246 • TELEFOON 2345 (3 LIJNEN) KENGETAL K 2954

ONZE VACATURES

Abonnementen (f 2,35 per halfjaar), advertenties, adresveranderingen enz. aan de Adm. van Onze Vacatures, Baarn — Alles wat de redactie betreft (kopij, ingezonden stukken, boeken ter recensie enz.) aan de Red. van Onze Vacatures, Baarn

NATUURLIJKE GODSKENNIS

II

In de oudere godsdiensten werd de godheid niet in een persoonlijke vorm of gestalte gevat, maar men vergoddelijkte de geheimzinnige, onbegrepen natuurkrachten, die over leven en dood beschikken.

Het grondmotief dezer natuur-religies was dat van de eeuwig vloeiende stroom des levens, die uit de Moeder-aarde opkomt en zelf in geen vaste vorm is begrensd, maar waaruit periodiek alles voortkomt, wat in een individuele vorm en gedaante verschijnt en dat juist daarom onderworpen is aan het doodslot, de huiveringwekkende *A n a n k è*, die in een blinde noodwendigheid over al het gewordene heerschappij voert in de kringloop van geboorte, rijping en ondergang.

Met een griekse variant op de uitspraak van Mephisto in Goethe's Faust zou men dit religieuze motief als volgt kunnen weergeven:

„Denn alles, was in Form besteht
„Ist wert, dass es zu Grunde geht.”

De goddelijke, eeuwig vloeiende levensstroom is vorm-loos. Alles, wat in een vorm begrensd is, is on-goddelijk en daarom ten dode gewijd. In deze idee van de vorm-loze en eeuwig vloeiende stroom van goddelijk leven was de oorspronkelijke griekse opvatting van de „materie” (de *hulè*) geworteld, die dus iets geheel anders was dan het moderne natuurwetenschappelijk materie-begrip. De „*Hulè*” werd door de Grieken als een goddelijk en bezielde levens-principe opgevat (men spreekt dan ook van een „*hylo-zoïsme*” bij de oude griekse natuurphilosophen, die in de vorm-loze materie de goddelijke Oorsprong of *A r c h è* van de kosmos

geloof kon bevrijden, maar des te sterker bevangen bleef in het grondmotief zelve, dat uit de ontmoeting van de natuur-religie met de latere cultuur-religie geboren was.

Het was het verborgen uitgangspunt van heel het griekse denken, waarin de eigenlijke griekse denkgemeenschap geworteld was. En daar dit grondmotief een innerlijk anti-thetisch en dualistisch karakter had en eigenlijk uit twee motieven bestond, die het griekse religieuze bewustzijn in een polaire spanning hielden, zien wij ook hoe het griekse denken voortdurend in polair tegengestelde stromingen wordt uiteengedreven.

Nu eens wordt in het materieprincipe der eeuwige levensvloeiing, dan weer in het vorm-principe het eigenlijk goddelijke gezocht en ook wanneer het wijsgerig denken een synthese van deze beide antagonistische principes nastreefde, zien wij toch weer in de diepste grondslagen van het denken, in de oorsprongs-idee, de tegenstelling onverhuld aan het licht treden.

Zo wordt in de aristotelische metafysica de godheid als „zuivere Vorm” gevat en vereenzelvd met de zuivere *Nous* of denk-kracht. Maar tegenover de „absolute Vorm” staat de „zuivere Materie” als principe der onvolkomenheid en wording, dat op het goddelijk vorm-principe niet is terug te voeren.

Zo klimt Plato in zijn grote dialoog *T i m a e u s*, die over het ontstaan van de kosmos uit een oorspronkelijke chaos handelt, wel op tot de idee van een goddelijk *Nous* als Vorm-gever aan de onge-

Het griekse vorm-materiemotief was onverenigbaar met het scheppingsmotief der goddelijke Woord-openbaring. Het was in de volle zin des woords *af-godisch* gericht. Het vorm-motief berustte op een vergoddelijking van het cultuur-aspect der geschapen werkelijkheid (het aspect van vorm-geving naar vrij ontwerp aan een materiaal). Het materie-motief berustte op een vergoddelijking van het organisch levens-aspect. Tussen deze beide polen blijft zich het griekse theologisch denken bewegen. En ook de griekse opvatting van de natuur wordt door dit religieuze grondmotief beheerst.

Het woord *natuur* of *physis* had in de griekse wijsbegeerte oorspronkelijk de betekenis van de vorm-loze bezielde materie, die als eeuwig vloeiende levensstroom de ware en blijvende oorsprong van al het gewordene en vergankelijke is. Wanneer het vorm-motief de religieuze voorrang in het griekse denken krijgt, ziet men de opvatting ontstaan, dat de *physis* de *wezensvorm* der dingen is, die een beginsel van wording en vergaan in zich hebben. De „natuur” wordt dan gedacht als een samenstelling van vorm en materie, maar zo, dat de *vorm* het eigenlijk *wezen* der dingen is, dat tegelijk het doel is, dat zij in hun wording en ontwikkeling nastreven.

Dit is de opvatting, die Aristoteles ook van de menselijke natuur heeft. De mens is, in tegenstelling tot de godheid, geen zuiver *vorm-wezen*, maar een compositum uit vorm en materie. Zijn „wezensvorm” is de „redelijke ziel”, gekarakteriseerd door de goddelijke denk-kracht. Zijn „materie” is het stoffelijk en vergankelijk lichaam, dat eerst door de verbinding met de redelijke ziel werkelijk bestaan kan hebben.

De actieve denkkracht zelve is van goddelijke oorsprong, en komt volgens Aris-

Binnenkort verschijnt onze

GRADENKLOK

op het toneel

EEN
UITKOMST
IN 'T
QUA-
DRAAT!

Met deze gradenklok kan men:

1. Elke voorkomende hoek in het platte vlak meten;
2. Elke gewenste hoek in het platte vlak tekenen;
3. Elke regelmatige veelhoek tekenen.
4. Drie- en veelhoeken construeren met gegeven hoeken.

Vraagt thans reeds inlichtingen aan

LUCTOR N.V., Baarn

TELEFOON 2260 (K 2954) — POSTBUS 5

in het aardse leven onafhankelijk van het materie-lichaam fungeert.

Wij zien hier, hoe de „natuurlijke Godskennis” volkomen bepalend is voor de menselijke zelf-kennis. Aristoteles ziet de godheid als „zuivere Vorm” en zuivere of absolute denkkracht. Zo ziet hij de menselijke zelf-heid eveneens als zuivere vorm, nl. de theoretische denk-activiteit. Maar deze denk-activiteit blijft diametraal tegenover het materie-lichaam gesteld.

Het dualistisch grondmotief brengt ook een onverzoend dualisme in de wijsgerige kijk op de menselijke natuur. En deze visie, hoezeer ze ook in de scholastiek aan het scheppingsmotief der Woord-openbaring is geaccomodeerd blijft gelijk

zochten).

In de Griekse Cultuur

In diametrale tegenstelling tot deze oude natuur- of levensreligie stond de jongere cultuur-religie der Olympische godenwereld, die tot de officiële griekse staats-godsdienst werd verheven. Deze godsdienst is die van *vorm, maat en harmonie*.

De Olympische goden verlaten de „Moeder-aarde” en worden verheven boven de eeuwig vloeiende stroom des levens, boven de kringloop van geboorte, rijping en ondergang. Zij nemen een *onsterfelijke, persoonlijke vorm* aan en krijgen hun zetel op de Olympus, de griekse godenberg, die ook het eerste nationaal-griekse godsdienstig verenigingspunt werd.

Waren de oude vorm-loze natuur-godheden bandeloos en onberekenbaar, de nieuwe cultuur-goden waren vergoddelijkt natuurmachten, de goden van wetenschap, kunst, handel en staatswezen. Zij zijn de goden van vorm, maat en harmonie. Hun wetten berusten op een redelijk plan.

Uit deze cultuur-religie ontsprong het griekse *form-motief*, dat zich nu onmiddellijk in een religieuze antithese tegenover het materie-motief stelde en zich nochtans niet van het laatste kon losmaken.

Immers, de stralende Olympische goden zijn niet al-machtig. Zij hebben geen heerschappij over leven en dood. De hiveringwekkende *Anankè* der oude natuur-religie staat eigen-machtig tegenover hen. Zij kunnen de mens slechts beschermen, zolang hij gezond en krachtig door het leven gaat. Maar zodra hem het doodslot bereikt, trekken zij zich terug. Zoals de oudste griekse helden-dichter Homerus het uitdrukte: „Ook de onsterfelijken kunnen de mens niet helpen, wanneer het wrede lot des doods hem nedervelt”. En op een andere plaats zegt dezelfde dichter, dat de onsterfelijken de aanraking met de Hades (het dodenrijk) schuwen.

Zo wordt het begrijpelijk, dat de Grieken in hun private leven aan de oude natuur-religie, de cultus van de machten van leven en dood, vasthielden, al vererden zij in het publieke leven de Olympiërs, de officiële goden van de griekse polis (stadsstaat).

En zo wordt ook het vorm-materie-motief het centrale grondmotief van de griekse wijsbegeerte, die zich wel van de mythologische vorm-geving in het volks-

ordende chaos. Maar deze goddelijke vorm-geving onderstelt een oorspronkelijk vorm-loze materie, die niet aan de goddelijke demiurg zijn ontstaan dankt, maar onder beheersing staat van de rede-loze blinde Anankè.

Orbis Ferrarum

Er zijn weinig plaatsen in ons land, die zich, wat hun bekendheid in binnenland en buitenland betreft, kunnen meten met Volendam. Maar meer dan dat het een vissersdorp is, dat een eigen fraaie klederdracht bewaard heeft en dat een Rooms eiland vormt temidden van een Protestantse omgeving, weet gewoonlijk ook de doorsnee-Nederlander van deze plaats niet. Dat Volendam, gelijk de andere om het IJsselmeer gelegen plaatsen, van de afsluiting en gedeeltelijke drooglegging van de Zuiderzee veel te lijden heeft — zoals heel lakoniek in het Reisboek voor Nederland van de A.N.W.B. wordt opgemerkt — is duidelijk, maar wat zulk een maatschappelijk omvormingsproces door de verandering van het hoofdbestaansmiddel voor een plaats betekent, daarvan zijn zich maar weinigen bewust. Het is daarom, dat we over dit dorp iets willen vertellen, waarbij we dankbaar gebruik maken van verschillende gegevens, ons door een onderzoeker ter beschikking gesteld, die ze ter plaatse heeft verzameld.

Uiterst merkwaardig is, dat we over de geschiedenis van dit dorp maar zeer onvolkomen zijn ingelicht. Dit in tegenstelling met de stad Edam, waarmee het dorp één gemeente vormt. Ik mag echter niet verzwijgen, dat L. J. Rogier in zijn bekende driedelige „Geschiedenis van het Katholieïsme in Noord-Nederland in de 16e en 17e eeuw” mededeelt, dat bij een dialect-onderzoek in 1943 onder leiding van Prof. Dr. J. van Ginneken zou gebleken zijn, dat Volendam een niet-autochtone bevolking herbergt en dat deze vestiging pas uit de 18e eeuw dagtekent. Dit zou volgens deze hoogleraar het contrast verklaren in godsdienst, taal en zeden tussen de Volendammers en de andere Waterlanders.

De toename van de bevolking in de 19e en 20e eeuw was er ongewoon snel. In 1795 telde Volendam slechts ± 800 inwoners, in 1859 ruim 1200, in 1899 2600, in 1920 3956, in 1939 bijna 5600 en in 1945 ruim 6600. Wanneer we de bevolking in 1859 op 100 stellen, beliep het verhoudingscijfer in 1945 540. Dat deze sterke bevolkingsaanwas op zich zelf al moeilijkheden op de plaatselijke arbeidsmarkt zou veroorzaken, ook al was de Zuiderzee niet afgesloten en verkleind, ligt voor de hand. De zorgen voor de plaats zijn nu dus dubbel zwaar.

Want het is duidelijk: de visserij is sedert 1932, het jaar van de afsluiting van de Zuiderzee, achteruitgaande. De vislucht, waarvan het dorp doortrokken is, geeft geen juiste indruk meer van de huidige betekenis van de visserij in de economische structuur der plaats. Bij de beroepstelling die in het jaar 1947 gehouden is, werd vastgesteld, dat van de bevolking, die een beroep uitoefent, 39 % een bestaan vindt in de nij-

derige beroeps- en dienstbetreft. Het is te toetes niet uit de „natuur” zelve voort, maar wordt haar van buitenaf ingeplant. Zij is dus als zodanig louter vorm en niet onderworpen aan het doodslot, maar een onsterfelijke substantie, die ook reeds

VOLEDAM

VISSERSDORP EN

INDUSTRIECENTRUM

verheid, 26 % in handel en verkeer en slechts 14 % in de visserij. Toch is de betekenis der visserij weer groter dan door die 14 % wordt uitgedrukt. Immers velen, die onder de beide andere beroepsgroepen zijn geteld, danken hun bestaan, direct of indirect, aan de visserij. We denken bijv. aan de visventers, de arbeiders in de palingrokerijen, de handelaars in scheepsbenodigdheden en last not least aan de hotel- en caféhouders, de fotografen, de winkeliers, die souvenirs verkopen, enz. Want enorm is nog altijd het aantal toeristen, dat jaarlijks het dorp bezoekt. In 1948 werd het door de plaatselijke V.V.V. geschat op plus minus 400.000 en het zijn voornamelijk de vissers, die de oude klederdracht in stand houden.

De aard van de visserij is door de afsluiting der Zuiderzee gewijzigd. Haring, ansjovis, bot en garnalen zijn geheel verdwenen en slechts aal en spiering bleven over van de vissoorten, die betekenis hadden voor de visserij. Daarnaast is als gevolg van menselijk ingrijpen een stand van zoetwatervis opgekomen, o.a. de snoekbaars. Aangezien de zoetwatervis vooral in de maanden Augustus tot December wordt gevangen en de aal in de maanden April tot October, is de visserij thans minder een uitgesproken seizoenbedrijf dan vroeger.

De achteruitgang van de visserij blijkt duidelijk uit het sterk gedaalde aantal vergunningen voor de IJsselmeervisserij. In 1934 beliep dit in Volendam 149, in 1947 was het reeds verminderd tot 89. Deze cijfers betreffen dan alleen de „belanghebbenden” in de zin der Zuiderzeesteunwet van 1925. Daaronder worden zij verstaan, die op 25 Juli 1918 hun hoofdmiddel van bestaan vonden in de uitoefening van de Zuiderzeewisserij of in een daarop gegrondvest nevenbedrijf. Daarnaast werd nog een klein aantal vergunningen uitgereikt aan niet-belanghebbenden. Dit bedroeg in 1947 slechts 14.

Bij de derhalve noodzakelijke economische reconstructie van het kustgebied der Zuiderzee verwachtte de wetgever echter, dat het initiatief daarbij in hoofdzaak van de betrokken bevolking zelf zou uitgaan en volstond hij met het in uitzicht stellen van tegemoetkomingen en wel:

- hervorming van bedrijven of bij het inrichten van nieuwe bedrijven;
- in de opleidingskosten van belanghebbenden en hun kinderen.

En van de meest voor de hand liggende oplossingen voor het opvangen van de overtollig geworden arbeidskrachten was vestiging van industrie en van de randplaatsen om het IJsselmeer heeft Volendam zich wel het meest industrieel ontwikkeld. De belangrijkste oorzaken daarvan zijn zeker geweest het initiatief van de

wij in een volgend artikel zullen zien, in onverzoonlijke strijd met wat God ons in Zijn Woord over het beeld Gods in de mens heeft geopenbaard.

Prof. Dr H. DOOYEWEERD

Volendammers zelf en de gebleken geschiktheid der bevolking voor fabrieksarbeid. Een moeilijkheid was echter nog al eens de vraag, in welk van de beide delen der gemeente, Edam of Volendam, een fabriek zou worden gesticht: Edam ligt gunstiger en is beter geoutilleerd, maar Volendam levert het leeuwenaandeel der arbeiders.

In 1932 werd in Volendam de Eerste Nederlandse Kunsthaar- en Vezelindustrie (E.N.K.E.V.) gesticht; in 1934 kwam de fabriek in financiële moeilijkheden te verkeren, maar na een technische en financiële reorganisatie wist zij zich te handhaven. In 1933 volgde de schoenfabriek Volendam; deze ging reeds in 1938 failliet, maar een „belanghebbende” te Volendam kocht de eigendommen op en stichtte de Nieuwe Volendamse Schoenfabriek („Nivosch”). In 1935 kwam een lingeerietelier tot stand, later georganiseerd onder de naam van Spinfabriek voor Wollen Confectie. In 1938 verrees, dank zij het initiatief van een Duitse emigrant, de Algemene Textiel- en Lederindustrie N.V. Na de bevrijding — in 1946 — werd door een tweetal Volendammers een borstelfabriek gesticht, die later verenigd werd met een bedrijf in Soest en sindsdien bekend staat onder de naam „Volendamse Borstelindustrie”. Nadien kwam nog een bedrijf tot stand, waar hoedengarneringen, donzen en corsages vervaardigd worden, onder de naam „De Gouwe Deken” en tenslotte in 1948 de Koninklijke Manufacturenfabriek „De Waal”. Daarnaast werden nog tal van Volendammers tewerkgesteld in een viertal bedrijven, die in Edam verzeen.

Ondanks het vele, dat bereikt is, is de werkgelegenheid in Volendam nog onvoldoende. Bij de beroepstelling van 1947 bleek, dat 19 % van de mannelijke en 13 % van de vrouwelijke beroepsbevolking buiten de woonplaats werkzaam was. Deze dagelijks heen en weer trekkende arbeiders vonden voor het grootste deel arbeid in Amsterdam.

De grote wijzigingen in het economische leven van Volendam hebben evenwel de geslotenheid, die aan deze plaats in zo hoge mate eigen is, nog maar weinig kunnen aantasten. Want al is dan weggevallen de invloed van de eenzijdige beroepsstructuur, de overige bindmiddelen werken nog altijd zeer krachtig. Godsdienstig is het dorp voor ruim 98 % Rooms-Katholiek en vormt, gelijk we reeds zagen, als zodanig een eiland temidden van een Protestantse omgeving. Tezamen met de dominerende visserij heeft dit gedurende lange jaren sterk isolerend gewerkt. Voeg daarbij dan de onderlinge verwantschap — typerend is bijv. de sterke frequentie van een beperkt aantal achternamen — het dicht opeenvolgende, het levendige onderlinge verkeer, het voor buitenstaanders moeilijk verstaanbare dialect en het is volkomen begrijpelijk, dat het saamhorigheidsgevoel in de Volendamse gemeenschap nog maar weinig aan kracht heeft ingeboet. Herhaaldelijk komt het dan ook voor, dat Volendammers, die er in geslaagd zijn, elders een bestaan op te bouwen, na korter of langer tijd weer naar hun geboorteplaats terugkeren.

Dr W. H. VERMOOTEN.